

יום כיפור: האם יש לברך על אכילת מאכל איסור

בס"ד

פתיחה

ביום הכיפורים, ישנם ששה איסורים מרכזיים, כאשר המפורסם שבהם הוא איסור האכילה. כפי שראינו בעבר (יום כיפור שנה ב'), בעוד שיש איסור לאכול ביום כיפור, בערב יום הכיפורים (שלא כשאר הצומות) - יש מצווה לאכול, ודנו הפוסקים בשאלה מדוע התייחד צום זה שיש מצווה לאכול לפניו:

א. דעת רוב הראשונים, וביניהם רש"י (שם, ד"ה כל), המאירי והרא"ש (שם), שיש ציווי לאכול בערב יום כיפור כדי שהמתענים יהיו מוכנים לתענית. נראה שדווקא בערב יום כיפור יש חובה לאכול ולא בערב ט' באב (למרות שגם צום זה אורך יום שלם), כי הוא בעיקרון יום שמחה של מחילת עוונות ואין עניין להצטער בו, מה שאין כן בט' באב ושאר הצומות. ובלשון הרא"ש:

"והכי פירוש דקרא 'ועניתם את נפשותיכם', כלומר, הכינו עצמכם בתשעה לחדש להתחזק באכילה ובשתייה כדי שתוכלו להתענות למחר להראות חיבתו של המקום ברוך הוא לישראל. כאדם שיש לו ילד שעשועים וגזר עליו להתענות יום אחד וציווה להאכילו ולהשקותו ערב יום התענית כדי שיוכל לסבול."

ב. טעם הפוך מטעמו של הרא"ש, מופיע בדברי **שיבולי הלקט** (ס' טז) ו**המהרי"ט** (או"ח ב, ח). הם כתבו, שמטרת האכילה בערב יום כיפור היא דווקא להרבות את העינוי ביום התענית, כיוון שכאשר אדם אוכל הרבה ומיד צם יש בכך קושי רב יותר (כפי שכותבת הגמרא במסכת תענית שלא מתענים ביום ראשון, כדי שלא יעברו מעונג שבת לתענית וימותו).

ג. טעם נוסף הביא **רבינו יונה** (שערי תשובה ד, ח), שמטרת האכילה בערב יום כיפור להראות את השמחה שיש אפשרות להתנקות מהחטאים ומהעבירות שנצברו במהלך השנה. מכיוון שאי אפשר לאכול ביום כיפור עצמו בגלל הצום שקבעה התורה, קבעו את האכילה בערב הצום (ועיין יראים סימן רכז).

כלל, כל מי שמעל גיל בר מצווה מחוייב לצום את הצום במלואו. אלא, שלעיתים בגלל בעיות רפואיות, לידות וכדומה, יש שאינם יכולים לצום ועליהם לאכול 'לשיעורים'. בעקבות כך נעסוק הפעם בשאלה, האם האוכל ביום כיפורים צריך לברך על אכילתו, וכן בשאלה כללית יותר, האם האוכל מאכל שאסור באכילה (למשל בזמן השואה) צריך לברך על אכילה זו.

ברכה על אכילת איסור

האם יש לברך כאשר אוכלים מאכל איסור? נחלקו בכך הראשונים בעקבות שתי גמרות, גמרא במסכת ברכות וגמרא בבבא קמא: א. **הראב"ד** (הל' ברכות א, יט - כ) ו**הרא"ש** (ברכות ז, ב) סברו, שגם האוכל מאכל איסור במזיד ועובר עבירה חייב בברכה על אכילתו. ראייה לדבריו הביא מהגמרא במסכת ברכות (מה ע"א) הכותבת, שהאוכל מאכל איסור אינו מצטרף לזימון (כיוון שאין אכילתו נחשבת אכילת קבע שאפשר להצטרף אליה וכמו האוכל פירות), אך בפשטות עליו לברך על אכילה זו.

את דברי הגמרא בבבא קמא (צד ע"א) הכותבת שהגוזל חטים ועושה ממנה מצה "אין זה מברך אלא מנאץ" פירשו, שאין הכוונה שאין עליו לברך כיוון שברכתו נאצה, אלא אדרבה, על אף שברכתו נאצה מכל מקום עליו לברך על אכילתו, כי אין להנות מהעולם הזה ללא ברכה.

גם את הקושיה מדברי הירושלמי (מסכת חלה פרק א') הכותב בפירוש שאין לברך 'על אכילת מצה' במצה גזולה תירצו, ששם הברכה אינה על ההנאה שבאכילה, אלא על קיום המצווה. משום כך כאשר אדם עושה מצווה שבאה בעבירה אין הוא יכול לברך על עשיית המצווה, אבל הנאה על האכילה תמיד ישנה ומשום כך תמיד יש לברך עליה. ובלשון הרא"ש:

"אכל טבל, כתב רבינו משה ז"ל שאינו מברך עליו לא בתחילה ולא בסוף, והראב"ד ז"ל השיג עליו וזה לשונו טעה בזה טעות גדול, שלא אמרו אין מברכין אלא שאין מזמנים עליהם לומר שאין להן קביעות לזימון הואיל ואוכלים דבר איסור, והוא כעין אכילת פירות שאין להן קביעות לזימון, אבל ברכה תחילה וסוף למה לא יברכו הואיל ונהנה ונראה כדבריו."

ב. כפי שציין הרא"ש בדבריו, **הרמב"ם** (הל' ברכות שם) חלוק על דברי הראב"ד וסובר, שהאוכל מאכל איסור בין במזיד ובין בשוגג - אינו מברך על אכילתו. הוא סבר שכאשר הגמרא בבבא קמא כותבת שאין זה מברך אלא מנאץ, כוונתה לומר שאין לברך כלל, שהרי כל מטרת הברכה היא לברך את הקב"ה, ואם יש בכך ניאוצ' הברכה מאבדת את מטרתה.

מה הדין כאשר אדם אוכל מאכל איסור בהיתר, כמו למשל מאכל איסור בזמן השואה או חולה ביום כיפור? מדברי הרמב"ם עולה, שבמקרה מעין זה עליו לברך, שהרי הסיבה שאין לברך על מאכל איסור היא שיש בכך ניאוצ' לקב"ה, אבל אם יש לכך היתר וחובה הלכתית, שוב יש בכך ברכה ולא ניאוצ', ובלשון הבית יוסף (או"ח ס' רד) שהבין כך את הרמב"ם:

"מה שפטר מברכה אוכל דבר איסור במקום סכנה אין כן דעת הרא"ש, שהרי כתב שחולה שאכל ביום הכפורים מברך, ועוד שכבר נתבאר בסימן קצ"ו שהרא"ש סובר כהראב"ד שאוכל דבר איסור מברך עליו. ושם נתבאר דלהרמב"ם אינו מברך עליו, ומיהו היכא שאוכל דבר איסור לרפואת חולי נראה דלהרמב"ם נמי (= גם) מברך עליו."

ג. גישה שלישית בראשונים, מופיעה בדברי **הרא"ה** בפירושו למסכת ברכות (ד"ה אכל טבל). הוא סבר שלא זו בלבד שהאוכל מאכל איסור בעבירה אינו מברך, אלא גם האוכל בהיתר מאכל שאיסורו מדאורייתא אינו מברך. משום כך לשיטתו, חולה האוכל ביום כיפור אינו מברך, שהרי על אף שמותר לו לאכול, מכל מקום מדאורייתא מעיקר הדין האכילה אסורה.

בטעם החילוק בין איסור דאורייתא לדרבנן כתבו, שאיסור דאורייתא אסור במהותו, ומשום כך אין זה משנה שחכמים התירו לאוכלו במקום הצורך, אחרי הכל המאכל אסור באכילה ולכן אין לברך עליו. איסור דרבנן לעומת זאת אינו אסור במהותו, אלא רק מדברי חכמים, ומשום כך הם שאסרו את המאכל גם יכולים להתירו באכילה, ויש לברך עליו¹.

¹ עוד הוסיף שלא שייך לברך ברכה כיוון שהאדם נהנה מאכילתו כיוון שהנאה זו באה לו במעין אונס, והנאה באונס אינה הנאה.

כשם שנחלקו הראשונים בפסק ההלכה, כך נחלקו האחרונים:

א. **השולחן ערוך** (רצו, ב) פסק כדעת הרמב"ם, שאין מברכים על אכילת מאכל אסור רק כאשר יש איסור באכילתו, אבל חולה האוכל ביום כיפור, או אדם הנמצא בסכנת חיים ונאלץ לאכול מאכלות אסורות - מברך. עם כל זאת, וודאי שגם לשיטתו האוכל לפני קידוש, למרות שאסור לו לאכול, יברך על אכילתו, כי הבעיה היא בזמן האכילה ולא במאכל עצמו.

מה דין אכילה איסור ביום כיפור? לכאורה גם האוכל באיסור ביום כיפור עליו לברך, שהרי הבעיה היא בזמן האכילה ולא בעצם המאכל. למרות זאת כתב **הבית יוסף** (או"ח ס' יד) שלא יברך, ככל הנראה הבין שמכיוון והתורה אסרה לאכול ביום זה, ממילא כל אכילה נחשבת כמו אכילה של דבר איסור ממש, ובלשונו של ערוך השולחן (שם) שהביא את הדברים:

"כתב הרמב"ם סוף פרק א', כל האוכל דבר האסור בין בזדון בין בשגגה אינו מברך עליו לא בתחילה ולא בסוף. כיצד הרי שאכל טבל של דבריהם וכו' אינו מברך. וכן פסקו רבינו יונה והרשב"א כהרמב"ם וכן מבואר מלשון רש"י במשנה דשלושה שאכלו עיין שם, וכן פסק רבינו הבית יוסף בסעיף א."

ב. **הב"ח** (ד, ז) חלק על השולחן ערוך ופסק כדעת הרא"ה, שהאוכל מאכל האסור מדאורייתא אפילו בשעת היתר אינו מברך, וכל שכן האוכל במזיד או בשוגג מאכל איסור. גם **הילקוט יוסף** (ד, יג), על אף שבדרך כלל צועד בעקבות השולחן ערוך, פסק כדעה זו בגלל ש'ספק ברכות להקל' משום כך לשיטתם, מי שאכל מאכל איסור במחנה ריכוז - לא היה צריך לברך על אכילתו.

עם כל זאת נקטו (וגם במקרה זה בניגוד לפסק השולחן ערוך), שהאוכל מאכל כשר באיסור ביום כיפור - יברך על אכילתו. בטעם הדבר נימק הב"ח, שביום כיפור המאכל שלעצמו מותר, ואין הוראת התורה שאסור לאכול גורמת למאכל להיחשב כאסור, וכן פסק להלכה הילקוט יוסף בעקבות המנהג, ובלשונו:

"חולה שיש בו סכנה שהרופאים קבעו שעליו לאכול מאכל איסור מחשש פיקוח נפש, אף על פי שמרן השולחן ערוך כתב שיברך על זה, מכל מקום שב ואל תעשה עדיף, ולא יברך, דספק ברכות להקל. אולם אם האוכל כשר, ורק השעה גורמת שאסור לו לאכול, כגון חולה ביום הכפורים, וכדומה, חייב לברך תחלה וסוף."

ג. **הט"ז** (שם) בדעה שלישית ממוצעת סבר, שרק האוכל מאכל איסור במזיד אינו מברך, אבל האוכל בשוגג צריך לברך ברכה אחרונה, וכן פסק **ערוך השולחן**. בטעם הדבר נימקו, שכאמור הסיבה לדעת הרמב"ם שאין לברך על מאכל איסור היא שברכה זו אינה ברכה אלא ניאוף. אלא שלטענתם, גם כאשר אדם אכל בשוגג, כיוון שהוא לא עשה בדווקא נגד רצון ה', עליו לברך.

האם צריך לקדש

יוצא למעשה, שחולה ביום כיפור שנצרך לאכול, עליו לברך ברכה ראשונה ואחרונה לכל הדעות, שהרי הוא אוכל מאכל כשר בהיתר, ורק אם בטעות (או במזיד) אכל - לדעת השולחן ערוך אין לו לברך, ולדעת הב"ח והילקוט יוסף עליו לברך. כאשר אותו חולה אוכל, האם עליו לקדש לפני האכילה, כשם שבשבת ויום טוב יש לקדש לפני האכילה? נחלקו בכך האחרונים:

א. **רבי עקיבא איגר** (או"ח תריח) סבר, שאמנם כאשר חל יום הכיפורים ביום חול אין לקדש, כיוון שמצוות האכילה לא נאמרה ביום כיפור, אבל כאשר חל יום הכיפורים בשבת - יש לקדש. הסיבה לכך היא, שהסיבה שאין לקדש היא שיש תענית, אבל כאשר בטלה מבחינת החולה התענית, ממילא חלה עליו חובת הקידוש וסעודה בשבת.

ב. רוב הפוסקים וביניהם **המגן אברהם** (שם), **המשנה ברורה** (שם) ו**הרב פרנק** (הר צבי או"ח א, קנה) חלקו על רבי עקיבא איגר וסברו, שאין לחולה לקדש ביום הכיפורים שחל בשבת, כיוון שלטענתם במקרה זה יום הכיפורים מפקיע לגמרי את חובת הסעודה והקידוש בשבת, ולכן גם החולה אינו מחוייב בכך (ועיין הערה²).

יעלה ויבוא

לאחר שראינו את מחלוקת הפוסקים האם יש לברך על אכילה ביום כיפור, והאם יש לעשות קידוש על אכילה זו, נסיים בשאלה נוספת שדנו בה הפוסקים, האם האוכל לחם צריך לומר יעלה ויבוא בברכת המזון:

א. לדעת רוב הפוסקים וביניהם **הרא"ש** (טור ס' תריח) ו**ההגהות מיימוניות** (ברכות ב, ב), האוכל ביום כיפור צריך לומר יעלה ויבוא, וכן פסק **השולחן ערוך** (שם, י). הסברא לפסיקה זו שאחרי הכל אכילתו בהיתר וכן יום הכיפורים הוא יום מועד ושמחה, לכן אין סיבה שלא יאמר יעלה ויבוא (וכן 'רצה' אם יום הכיפורים חל בשבת).

ב. **הט"ז** (שם) חלק וסבר שאין לומר יעלה ויבוא בברכת המזון, ובטעם הדבר נימק, שרק כאשר יש מצווה לאכול מחמת היום (כמו ביום טוב שאוכלים בגלל שמחת יום טוב), אז יש לומר יעלה ויבוא. אבל במקרה זה לעומת זאת, הסיבה שאותו חולה אוכל אינה בגלל שכך חובת היום, אלא בגלל סיבה מקרית שהוא לא מסוגל לצום, משום כך לשיטתו אין לומר יעלה ויבוא.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² א. כמו כן לפי דבריהם ברור שהאוכל ביום כיפור שחל בשבת אינו חייב בלחם משנה, שהרי אין חובת סעודה ביום זה, וכן דעת רוב הפוסקים וביניהם המגן אברהם. ב. אמנם לדעת **הכנסת הגדולה** (הגהות הטור), במקרה זה חייבים בלחם משנה. ועל אף שלחם המשנה הוא זכר למן שירד כפול ביום שישי, צריך לומר שכאשר יום כיפור חל בשבת ירד מן רק לחולים או שלא ירד, אבל לא חילקו משבת רגילה). גם **כף החיים** (שם, ס) צעד בשיטה זו וכתב, שלא זו בלבד שהאוכל ביום הכיפורים שחל בשבת חייב בלחם משנה, אלא גם ביום הכיפורים שחל ביום חול, חייב לחם המשנה מחמת יום טוב.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com